

SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNDEKİ EKONOMİK ORGANİZASYONLARDAN ÜRETİCİ BİRLİKLERİ

Serpil YILMAZ^a

Ruhan ERDİLAL

Turhan KEBAPÇIOĞLU

Akdeniz Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Antalya

Geliş Tarihi: 03 Ağustos 2009

Kabul Tarihi: 02 Aralık 2009

Özet

Türkiye su ürünleri sektörünün büyük bir bölümünü küçük ölçekli üreticiler oluşturmaktadır. Nitekim avcılık faaliyetleri genellikle kıyı balıkçılığına uygun küçük teknelerle gerçekleştirilirken, yetiştiricilik ile uğraşan işletmelerin önemli bir kısmı aile tipi küçük ölçekli işletmelerden meydana gelmektedir. Bu durum ürünün üretiminden pazarlanmasına kadar olan süreçte birçok dezavantajı da beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan tüm sektörlerde olduğu gibi su ürünleri sektöründe de küçük ölçekli işletmelerin en büyük sorunu pazarlama unsurudur. Gerek avcılık gerekse yetiştiricilik yolu ile üretim yapan küçük ölçekli üreticiler ürünlerini uygun şartlarda ve fiyatlarda pazarlayamamaktadırlar. Kooperatif ve üretici birlikleri gibi örgütlenmeler ise, fiyat ve piyasa düzenleme fonksiyonları ile üreticinin mağduriyetini önlemenin yanı sıra, özellikle ülkemizin önemli sorunlarından biri olan kayıt dışı ekonominin kontrolü ve pazara geçerli norm ve standartlarda ürün sevk edilmesi gibi görevler üstlenirler. Kooperatifler değişik tarımsal faaliyetlere yönelirken, üretici birlikleri ürün ve ürün grubundaki örgütlenmelerdir. Üreticiler ise genellikle çıkarları doğrultusunda bu tip örgütlerde yer almak isterler. Bu kapsamda, bu çalışmada su ürünleri sektöründeki üreticilerin örgütlenme modellerinden üretici birlikleri organizasyonları irdelenmiş ve bu modelin üretici ihtiyaçlarını karşılama becerileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Su Ürünleri Sektörü, Ekonomik Organizasyonlar, Üretici Birlikleri

Producer Unions and Economical Organizations in Fisheries Sector

Abstract

A large part of producers in Turkish fisheries sector is contained of small-scale producers. Indeed, fishing activities is frequently realized small boats which are suitable for coastal fishery. Also most of enterprises which are interested in aquaculture farms are small-scale family type enterprises. This situation creates many disadvantages in the process of production to be marked. As in all other sector, the most important problem of small-scale enterprises in fishing products sector is marketing factor. Both fishing and small-scale producers which make fishing with way-of-aquaculture can not market in comfortable conditions and cost. Organizations like cooperative and producer union take on tasks like price and market arrangements, preventing the producer's grievance, as well as the control of the economy which is informal and one of the most important problems of especially our country and sending productions to the market which are acceptable for the standards. Cooperatives are concerned with various agricultural activities; however, farmer unions are based on product and an organized group of product. Producers, usually, prefer to take place to their benefits. In this study, producer associations of manufacturers have been explicated in fishery products sector.

Key words: Fisheries sector, producers organizations, farmer union

1.Giriş

Ekonomik yapıların tarıma dayandığı, tarımsal yapıda da küçük işletmelerin egemen olduğu ülkelerde, üreticilerin refah seviyelerinin yükseltilebilmesi için ürünlerin işlenmesi ve değerlendirilmesi ile girdilerin temini aşamalarında mutlaka üreticilerin de etkili olmaları gerekmektedir. Üreticilerin

refah seviyelerinin artırılmasında ise üretici grubunun katılımıyla oluşturulan ve oluşturulacak organizasyonların rolü büyüktür.

Öte yandan tüm sektörlerde olduğu gibi su ürünleri sektöründe de işletmelerin küçük olmasından kaynaklanan sorunların

^a İletişim: S. Yılmaz, e-posta: serpilyilmaz@akdeniz.edu.tr

çözümü, üreticilerin örgütlenmelerine dayanmaktadır. Çünkü diğer tarımsal faaliyetlerde olduğu gibi, su ürünleri üretim faaliyetlerinde de sermaye devir hızı yavaş, üretim doğa koşullarına ve değişken piyasalara bağlı olduğundan, büyük riskler taşımaktadır. Diğer taraftan modern tarım sektörü, kaynağa dayalı üretimden, teknolojiye dayalı üretime geçmekte iken ülkemizdeki üreticiler, özellikle sermaye ve teknoloji kullanımında önemli güçlüklerle karşı karşıyadır. Oysa, bir işletmenin verimli çalışabilmesi; işletme genişliği ile finansman ve kullanılan alet-makine arasında optimum bir denge sağlanmasına bağlıdır. Buna imkân verecek en etkili kurumlar ise üretici organizasyonlarıdır.

Nitekim küreselleşme ile birlikte topluluğa girmeyen ve birlikte hareket etme bilinci gelişmemiş bireylerin sorunlarına çözüm bulmaları giderek daha da zorlaşmaktadır. Bu kapsamda, başta kırsal alanlar olmak üzere, düşük ve orta gelir grubundaki toplum kesimlerinin ekonomik örgütler bünyesinde toplanması ve mevcut örgütlerdeki aksaklıkların da çözümlenmesi kaçınılmaz olarak görülmektedir (Koç, 2006).

Ancak, genel olarak tarım ürünlerinin ekonomik organizasyonlar aracılığıyla pazarlanabilme olanağı bulunduğu söylenebilir. Bununla birlikte Türkiye’de ürünlerin satışı da dahil olmak üzere, üretici organizasyonlarının, yani kooperatifler ve üretici birliklerinin etkinliğinin pek önemli bir düzeyde olmadığı bilinmektedir. Oysa Avrupa Birliğinde (AB’de) üretici örgütleri tarımsal gelirleri sağlamada % 60’ın üzerinde, pazarlama sürecinde ise % 50’nin üzerinde pazar payına sahiptirler (Anonim, 2009a).

Ülkemizde kalkınma planları çerçevesinde Avrupa Birliği’ndeki üretici örgütleri yapısına uyum amacıyla kurulması öngörülen üretici birlikleri yapısında ve sayısında halen istenilen hedef yakalanamamıştır. Nitekim Haziran 2009 itibarıyla Türkiye’de tüm ürün ve ürün gruplarında toplam 538 üretici birliği ile 9 merkez birliği olup, su ürünleri yetiştiricilik birliği sayısı ise 19’dur (Anonim, 2009b). Tüm bu değerler, Türkiye’de su ürünleri

sektöründe faaliyet gösteren örgütlenmelerin oldukça yetersiz olduğunu göstermektedir.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada su ürünleri sektöründeki üreticilerin örgütlenme modellerinden üretici birlikleri organizasyonlarının gelişimleri irdelenmiş ve bu modelin diğer organizasyonlar da dikkate alınarak üretici ihtiyaçlarını karşılama becerileri üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede bu çalışmada konu ile ilgili daha önce yapılmış ulusal ve uluslararası çalışmalardan yararlanılmıştır. Ayrıca, çalışmada kullanılan istatistikler ise ilgili kurumlardan elde edilmiş ve değerlendirilmiştir.

3. Tarımsal Organizasyonlar ve Rollerinin Değerlendirilmesi

Tarımsal yapıdan kaynaklanan sosyal, mesleki ve ekonomik sorunların karşılıklı yardımlaşma yoluyla giderilebileceği fikri ile Türkiye’de de çeşitli amaçlarla üretici örgütlenme modelleri geliştirilmiştir. Her ne kadar bu örgütlenme modellerinin oluşumunda genellikle tabandan bir yapılanma olmasa da, örgütlenme çabalarının küçümsenecek bir düzeyde olmadığı açıktır (Sayın ve Sayın, 2004). Ayrıca bu alanda önemli bir deneyim ve bilgi birikiminin olduğu ifade edilebilir.

Söz konusu tarımsal organizasyonları genel olarak üç grupta toplamak mümkündür. Bunlardan en önemlisi ve çiftçi örgütleri denince ilk akla geleni, kooperatif şeklindeki örgütlenmelerdir.

Ülkemizdeki tarımsal amaçlı kooperatifler, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre kırsal alanda kurulan Tarımsal Kalkınma, Sulama, Su Ürünleri ve Pancar Ekicileri kooperatifleri vb ile Tarım Bakanlığı ile ilişkilendirilen ve 1581 sayılı kanuna göre kurulan Tarım Kredi Kooperatifleri ve üst birlikleridir. Bu kooperatiflere, 4572 sayılı kanunla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile ilişkilendirilen Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerini de ilave etmek mümkündür.

Tüm bu kooperatiflerin amaçları; ortaklarının her türlü bitki, hayvan ve ormancılık ürünlerini geliştirmek, ihtiyaçlarla ilgili temin, tedarik, işleme, pazarlama, değerlendirme faaliyetlerinde bulunmaktır. Bundan başka kooperatifler aracılığıyla ortakların, el ve ev sanatları ile tarımsal sanayinin gelişimini sağlayıcı faaliyetlerde bulunmalarını sağlayarak, ekonomik ve sosyal yönlerden gelişmelerinin sağlanması hedeflenmiştir (TKB, 2008).

Diğer bir önemli tarımsal organizasyon, çiftçilerin meslek kuruluşlarından olan Ziraat Odalarıdır. Söz konusu Odalar çiftçilere meslek hizmetleri götürmek, tarım sektörünün her alanında genel menfaatlara uygun olarak gelişmesine ve devletin tarımsal plan ve programlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, tarımda iş, meslek, disiplin ve ahlak birliğini korumak, çiftçilerin birbirleriyle ve halkla olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak amacıyla 1957 yılında çıkarılan 6964 sayılı kanunla kurulan tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıdır.

Üçüncü grupta yer alan tarımsal organizasyonlardan Üretici birlikleri ise türlü bitkisel ve hayvansal üretim yapan çiftçilerin ürün ve ürün gruplarında bir araya gelerek oluşturdukları organizasyonlardır. Birlikler; tarımsal üretimin gelişmesini sağlamak, bu amaçla teknik ve ekonomik yönden üreticilere rehberlik yapmak, üreticilere her türlü tarımsal girdinin uygun şartlarda teminini sağlamak, üreticilerin haklarını korumak, gerekli araştırmalar yapmak, çiftçi eğitim ve yayım hizmetlerini gerçekleştirmek için Haziran 2004 tarihi itibarıyla 5200 sayılı yasa ile yürürlüğe girmiştir.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Tarımsal Amaçlı Üretici Birlikleri” kanun tasarısı, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği başta olmak üzere çeşitli tarımsal kooperatif birlikleri, Ziraat Mühendisleri Odası ve Kooperatifçilik konusunda çalışan bilim adamları ile kooperatifçilerin büyük bir

kısımının ve üretici örgütlerinin karşı çıkmalarına rağmen kanunlaşmıştır (Yıldırım, 2004). Böylece, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kurulması öngörülen Üretici Birlikleri, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alabilmiştir.

Yasanın amaç ve kapsam bölümünü oluşturan 1. maddesinde, amaç şöyle açıklanmaktadır: “Üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı tedbirler almak üzere tarım üreticilerinin ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek, tüzel kişiliğe haiz tarımsal üretici birlikleri kurmalarını sağlamaktır” (Anonim, 2004).

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında kamudan bağımsız kurulması öngörülen Üretici Birliklerinin Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı olarak ve dernekler kanunu hükümlerine göre işleyişlerini gerçekleştireceği belirtilmiştir (Anonim, 2008). Nitekim Madde 20’de uygulanacak diğer hükümler bölümünde, “Bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde, genel hükümlerle ilgili 6.10.1983 tarihli ve 2908 sayılı dernekler kanununun ilgili hükümleri uygulanır” hükmü yer almaktadır (Anonim,2004).

Kanuna istinaden hazırlanan 16.01.2005 tarihli “Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluş Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik” uyarınca (Anonim, 2005a), üretici birliği ürün ve ürün grubu için belirlenen asgari üretim kapasitesine sahip gerçek ve tüzel kişiliği haiz olan asgari 16 adet tarımsal üreticinin imzaladıkları tüzük ve kuruluş belgeleri ile Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’na müracaatları sonucunda tüzel kişilik kazanmaktadır. Aynı ürün veya ürün grubu için ilçe düzeyinde en fazla bir birlik kurulabilmesi öngörülmüştür (Anonim, 2005b).

Yönetmeliğe göre Üretici Birliklerinin gelirleri; üyelik aidatları, üyelere sağlanan danışmanlık hizmeti karşılığında alınan ücretler, yurt içi ve yurt dışından sağlanan bağış, fon ve yardımlar, taşınır taşınmaz mallardan elde edilen gelirler, reklam, tanıtım ve yayım gelirleri, birlik aracılığı ile

pazarlanan satış bedeli üzerinden kesilecek hizmet payı ve diğer gelirler olarak tespit edilmiştir. Birlik üyelerine gelirlerinden pay dağıtılamayacağı da hüküm altına alınmıştır.

Yine Yönetmelikte “çeşitli kanunlarla kurulmuş birlikler ve kooperatif birlikleri hangi ürün veya ürün grubunda faaliyet gösteriyorlarsa ilgili yönetmelikte belirlenen kriterleri taşıması halinde üretici üye/kurucu üye olabilir” denmektedir. Ancak bu durum mevcut üretici örgütleri arasındaki amaç farklılığından doğabilecek sorunları daha da arttırabilecektir.

Ülkemizdeki üretici örgütleri, üreticilerin içinde bulunduğu sorunları ortadan kaldırmak, bunun yanında ürün stoklarını ve tarım toplumunu sürdürülebilir kılmak için en uygun araçlardan biri olarak görülmekte ise de, Türkiye’de kar eden ve bu karı yılsonunda üyelerine dağıtan bu tür ekonomik organizasyonların sayısı son derece sınırlıdır. Üretici katılımının sağlanmasında yetersizliklerin yaşandığı bu organizasyonlarda üreticilerin birçoğu ancak genel kurullarda bir araya gelmektedir.

Yasaya göre, üretici birliklerinin amaçları çok kapsamlı olup, tarımsal kooperatifler ile çeşitli çiftçi örgütlerinin neredeyse tüm faaliyetlerini içine almaktadır. Üretici birlikleri ile kooperatifler bu anlamda karşılaştırıldığında aralarında önemli farklar bulunmasına rağmen, üretici birlikleri için belirtilen görevlerin büyük bölümünün kooperatiflerle örtüştüğü görülmektedir (Yılmaz ve ark., 2008a). Bu haliyle, kooperatiflere alternatif örgütler yaratılmak istendiği rahatlıkla ifade edilebilir. Bu durum ise zaten yetersiz olan üretici örgütlenmesini iyice zaafa uğratmaktadır. Üretici birlikleri yasası ile ekonomik örgütlenme modeli seçiminde yaşanan karmaşanın daha da artırıldığını söylemek mümkündür.

Oysa yasanın ön gördüğü üretici birlikleri, örgüt olarak ne kooperatife, ne derneğe ne de şirkete benzemektedir. Bu bağlamda yasal bir boşluk doğmaktadır. Ekonomik faaliyetlerde bulunması öngörülen üretici birliklerinin, kanunda bulunmayan hükümlerdeki boşlukları Dernekler Yasası’na tabi olarak çözmesi ise son derece güç görünmektedir. Bilindiği gibi, dernekler kooperatifler gibi ticari

faaliyetlerde bulunamazlar. Ayrıca birlik sözcüğü; birim örgüt değil, bölge birliği veya merkez birliği gibi üst örgütler için kullanılan bir sözcük olduğundan, yasada hatalı olarak kullanıldığına inanılmaktadır (İnan, 2008).

Gelişmiş ülkelerde pazarlama kanalları içerisinde yer alan kooperatif, birlik ve dernek gibi üretici organizasyonlarının etkisi oldukça yüksektir. Ancak Türkiye’de Tarım Bakanlığı tarafından kalkınma planları çerçevesinde AB’deki üretici örgütleri yapısına uyum amacıyla çıkarılan yasa ile kurulan üretici birlikleri, Avrupa Birliği’nin tarımsal piyasaları düzenlemek amacıyla kurulmasını teşvik ettiği üretici örgütlerinden tamamen farklıdır. Çünkü AB’de üreticiler temel olarak ekonomik ve mesleki boyutta örgütlenmektedirler. Ekonomik örgütler, kooperatif, şirket ve ekonomik amaçlı bazı sendikalar olup, üretim ve pazarlama aşamasında daha güçlü olmayı ve pazarda rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedirler. Mesleki örgütler ise üreticilerin üretim ve pazar hakkında bilgilendirilmesi ve çıkarılarının korunmasını hedefleyen ziraat odaları, üretici grupları ve branş birlikleri ile dernekleri kapsamaktadır. Her iki örgütlenme şeklinde de ulusal ve AB düzeyinde dikey entegrasyon olasıdır (Albayrak ve Güneş, 2006).

Biraz daha ayrıntılı olarak ele alındığında, AB ülkelerindeki üretici örgütlerini 3 grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, üreticilerin mesleki çıkarılarını temsil eden çiftçi kuruluşları ya da ülkemizdeki benzeri olan ziraat odalarıdır. İkincisi ortakları adına ekonomik faaliyette bulunan tarımsal kooperatifler, üçüncüsü ise asıl görevi tarım ürünleri piyasalarını düzenlemek olan üretici organizasyonları (Producer Organizations, POs); üretici grupları (producer groups) veya branş birlikleridir (Anonim, 2009a).

AB üyesi ülkelerde birbirinden çok farklı yasal mevzuatı bulunan örgütler; kooperatifler, şirketler veya bunlar tarafından kurulan dernekler vb. herhangi bir yasal yapı, üretici organizasyonları olarak kabul edilebilmektedir. AB’nin çeşitli fonlarla destekleyerek, çeşitli politikaların uygulanması amacıyla yararlandığı ve belirli

ölçütleri yerine getirmek zorunda olan bu üretici organizasyonlarının temel fonksiyonu, daha önce de belirtildiği gibi piyasayı düzenlemektir.

AB'de Üretici Organizasyonlarının oluşturduğu Bölge Birliklerinin birleşmesi ile Federasyon ya da ulusal seviyedeki Merkez Birliği oluşmakta ve bunlar yılda iki defa Ortak Tarım Politikalarını ve çiftçi sorunlarını görüşmek üzere toplantı yapmaktadır. Merkez birliğinin altında ise çok daha sık toplantılar yapan alt komiteler bulunmaktadır.

Bu üç boyutlu yapının Ülkemizdeki eksik ayağı olarak, üretici birlikleri düşünülmüş ve bu amaçla Tarımsal Üretici Birlikleri kanunu ile birlikte, çiftçi örgütlenmesi, bu yapıya uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Ancak, Üretici örgütleri olarak ifade edilmesi gereken bu örgütler, bizde hatalı biçimde üretici birlikleri olarak isimlendirilmektedir. Çünkü AB üyesi ülkelerde bu tür örgütler, tarımsal kooperatifler gibi ürün pazarlama veya üreticilere girdi sağlama gibi ekonomik faaliyetlerde bulunamazlar. Bunlar bir bakıma tarım lobisi gibi hareket ederek politikaları etkilemek, kamuoyu oluşturmak, üreticilere danışmanlık ve eğitim hizmetleri vermek, reklam vb yoluyla tarım ve gıda ürünlerini tanıtmak, ürün kalitelerini yükseltmek ve en önemlisi tarım ürünleri piyasalarını düzenlemek amacıyla faaliyetlerde bulunmaktadırlar (İnan, 2008).

Tarımsal kooperatifler de piyasaları düzenlemede kullanılan AB fonlarından yararlanmak için bir araya gelerek üretici organizasyonlarını kurabilmektedirler. Eğer amaç, AB ülkelerindeki gibi üretici organizasyonlarını kurmak ise ülkemizdeki kooperatifleri bu tür örgütler oluşturmak amacıyla bir araya getirecek yasal düzenlemelerin yapılması daha yararlı olacaktır (İnan, 2008).

4. Su ürünleri Sektöründeki Üretici Organizasyonları

Bilindiği üzere su ürünleri sektöründe halen; üretim, ihracat, tüketim ve bürokrasi gibi alanlarda çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Bunlar; teknik bilgi eksikliği, belli türlerin dışına çıkılamaması, potansiyel üretim alanı

sınırlılığı (turizm, çevre, ulaşım gibi sektörler arasındaki yer sorunu), üniversite düzeyindeki yetişmiş elemanların ihtiyacı karşılama potansiyelinin düşüklüğü; ihracatta etkin bir dağıtım ağının olmaması, talebi karşılayacak düzenli bir arzın garanti edilememesi, işlenmiş ürünlerde çeşitlilik olmaması; tanıtım ve reklam eksikliği, tüketicinin beslenme kültürü açığı ile üretim için uygun kara ve su alanlarının tahsisinde, proje uygulama ve işletme faaliyetlerinde çok sayıdaki kamu kurum ve kuruluşlarının müdahalesi ve yetki kargaşası gibi bürokraside yaşanan sorunlardır (Yılmaz ve ark. 2008b)

Günümüzde su ürünleri sektörü çalışanları halen bu sorunlarla mücadele etmektedirler. Söz konusu sorunların çözümü için mali, teknik, iletişimsel ve bürokratik desteğe gereksinim bulunmaktadır. Dolayısıyla ilk olarak, bireylerin topluca düşünmesini ve harekete geçmesini teşvik edecek, düzenli organizasyonlara ihtiyaç vardır.

Söz konusu organizasyonlar sağlam temelli, geniş yelpazeli, akılcı, başarılı ve gönüllü katılımlı organizasyonları olmalıdır. Bu organizasyonlarda oda, dernek gibi örgütlerin yanında kooperatifler, birlikler ve vakıflar gibi ticari oluşumlar da yer almalıdır. Nitekim balıkçı örgütlenmeleri, deniz balıkçılığı ve yetiştiricilik sektöründe olmak üzere dünyanın hemen her tarafında bulunmakta, özellikle pazarlamada üretici lehine oldukça etkili iken Ülkemizdeki deniz ürünlerinin ancak %2,22'sinin kooperatif ve birlikler tarafından pazarlandığı ortaya çıkmaktadır (Anonim, 2008). Oysa Dünya'da su ürünleri sektöründe çok güçlü olan söz konusu üretici organizasyonları ve bu organizasyonlara üyelik oldukça önemlidir. Çünkü özellikle gelişmiş ülkelerde piyasayı yönlendiren bu tip örgütlerdir. Örneğin Japonya'da su ürünleri üretiminin yaklaşık % 97'si söz konusu kooperatifler tarafından gerçekleştirilmektedir. Sanayi Bölgeleri ve limanlar dışındaki kıyı suları su ürünleri örgütlerine üretim amacıyla tahsis edilmiştir. Balıkçılar faaliyette buldukları bölgedeki birim örgüte ortak olup, örgütün tüm hizmetlerinden yararlanırlar (Franquesa, 2004). Bu nedenle özellikle Ülkemizdeki su

ürünleri sektörü için acilen etkin organizasyonlara ihtiyaç vardır.

Ülkemizdeki sektör çalışanları da en çok yakınılan konu olan ürünlerin değer fiyatının altında satılmasının, söz konusu örgütlerin daha düşük vergi ve daha az kar marjıyla çalışmasıyla çözülebilir olduğuna inanmaktadırlar. Hatta deniz kirliliğiyle mücadelede, kontrol çalışmalarında, avlanan balık kayıtlarının doğru tutulmasında üretici örgütlerinin daha etkin rol oynayabileceği inancı yaygındır. Çünkü denizlerimizdeki kirlilik ve aşırı avcılığın çözümü için, sürdürülen balıkçılık sistemi yeniden yapılandırıldığında üretici organizasyonları kanalıyla balıkçıların aktif katılımı sağlanarak, etkin bir oto kontrol sistemi içeren denetim sistemi kurulabilir.

Öte yandan Ülkemiz Su ürünleri Toptancı Hallerinde halen küçük üreticilerin ürünleri, genellikle komisyoncular aracılığıyla pazarlanmakta olduğundan bu noktada da üretici organizasyonlarına büyük görevler düşmektedir. Eğer söz konusu organizasyonlar, tutulan balığın pazarlamasını, değerlendirilmesini, özetle katma değer yaratan diğer hizmetleri de ellerinde tutabilirse, elde edilen katma değerler mutlaka balıkçıya yansıtacaktır.

Türkiye’de özellikle (avcılığa dayalı faaliyet yapan) balıkçılar, 1940’lı yıllardan itibaren su ürünleri kooperatifleri altında örgütlenmişlerdir (Ünal ve Yercan, 2006). Günümüz itibarıyla, 531 su ürünleri kooperatifinde, 28476 balıkçı örgütlenmiş bulunmaktadır. Bu kooperatiflerden 200 tanesi 14 bölge birliği, 12 birlik ise 1 merkez birliği şeklinde üst örgütlenmelerini oluşturmuşlardır (Anonim 2009c).

Türkiye’de su ürünleri kooperatiflerinin yeterince etkin olduğu söylenemez. Nitekim çoğunluğu küçük tekne sahiplerinden oluşan balıkçı organizasyonları halen yanlış planlama, haksız rekabet, destekleme ve teşviklerin doğru kullanılmaması ve yetersizlik, eğitim eksikliği, beraber hareket edememe gibi sorunlara sahiptirler.

4.1. Su Ürünleri Sektöründe Üretici Birlikleri

Daha önce değinilen 5200 sayılı

yasaya istinaden su ürünleri sektöründe de üretici birliklerinin kurulabilmesi olanağı sağlanmıştır. Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluş Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmeliğin ikinci bölümü 7. maddesinde de “Denizler, doğal göller, baraj gölleri, göletler, akarsular, dalyanlar, lagünler ve karada çeşitli sistemler kullanarak su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılık yaparak elde ettikleri su ürünlerini pazara sunmayı taahhüt edenler birlik kurabilir. Bu ürün veya ürün grubunda birlik kuracak su ürünleri yetiştiricilerinin, su ürünleri yetiştiricilik belgesi, su ürünleri avcılarının su ürünleri ruhsat teskeresine sahip olmaları şartı aranır” denmektedir.

Üretici birliklerinin görevleri ise 25514 sayılı resmi gazete de 06.07.2004 tarihinde yayımlanan kanunun 5. maddesinde şöyle belirtilmiştir (Anonim, 2004):

- Üyelerinin ürettikleri ürünlerle ilgili piyasa araştırmaları yapmak ya da yaptırmak,
- Üyelerinin ürünlerine pazar bulmak, ürünlerin pazara arzını düzenlemek,
- Üyelerine üretim teknikleri, hasat, depolama, paketleme konularında teknik destek sağlamak,
- Üyelerine girdi temininde yönlendirici yardımlarda bulunmak,
- İç pazara ihracata uygun çeşitlerin üretilmesini sağlamak,
- Eğitim, yayım ve danışmanlık hizmeti sağlamak,
- Ürün kalitesini iyileştirici tedbirler almak, ürün standartlarını uygulamak,
- Çiftlik düzeyinde yapılan tarımsal uygulamaları izlemek, kayıtlarını tutmak, belge düzenlemek,
- Paket ambalajlarla ilgili standartların uygulanmasını sağlamak,
- Çevreyle uyumlu üretim tekniklerini yaygınlaştırmak,
- Üyeleri adına ürün depolanmasına, gerektiğinde bu amaçla depo kiralanmasına yardımcı olmak,
- Ürünlerin tanıtımıyla ilgili faaliyetlerde bulunmak,
- Ürünlerle ilgili her türlü kaydı tutmak,
- T.C.’nin kabul ettiği uluslararası ürün ya da ürüne özgü ortak piyasa düzenlemelerinin gerektirdiği görevleri yürütmek,

- Sözleşmeli üretim kapsamında, üyeleri adına örnek tip sözleşmeler düzenlemek ve bununla ilgili faaliyetleri koordine etmek şeklindedir.

Ülkemizde kanunla ilgili yönetmeliğin yayınlanmasından hemen sonra ilk olarak ilçe bazında üretici birlikleri kurulmaya başlanmıştır. Çizelge 1’den de izlenebileceği gibi hızlı bir şekilde artış gösteren tarımsal üretici birlikleri sayısı 2005 yılında 120 iken 16.07.2007 tarihi itibarıyla 422’ye yükselmiş olup üye sayısı 27167’dir. Kurulan birliklerin %50,2’si hayvansal üretimle ilgili üretici birliğidir.

Bunların ise sadece % 5,6’sı su ürünleri üretici birliğidir. Diğer üretici birlikleri meyve üreticileri (% 24,7), sebze üreticileri (%12,1), tahıl ve çay üreticileri (%11,6) ve süs bitkileri (%1,4) üreticileri tarafından kurulmuştur (Anonim, 2009). Haziran 2009 itibarıyla Türkiye’de 538 adet üretici birliği mevcut iken, bu sayı 2008 yılında 510 adettir. Söz konusu birliklerin önemli ölçüde Merkez Birliği oluşturma süreçleri de tamamlanmış bulunmaktadır. Bugüne kadar Merkez Birliği sayısı 9’a yükselmiş ise de Su Ürünleri Merkez Birliği sayısı halen 1’dir (Anonim, 2009b).

Çizelge 1. Türkiye Üretici Birliklerinin Ürün Dağılımı

Tarla Bitkileri Üretici Birlikleri	Adet	Meyve Üretici Birlikleri	Adet	Sebze Üretici Birlikleri	Adet	Süs Bitkileri Üretici Birlikleri	Adet	Hayvansal Üretimle İlgili Üretici Birlikleri	Adet
Tahıl	7	Meyve	24	Sebze	22	Kesme Çiçek	1	Süt	126
Org. Tahıl	9	Üzüm	11	Örtü Altı S.	10	Süs Bitkileri	2	Kırmızı Et	8
Çeltik	11	Kivi	10	Patates	6	İç ve Dış Mek.	3	Kanatlı Hay. Eti	7
Çay	2	Turunçgiller	9	Soğan	4			Yumurta	16
Kanola	10	Sert Çek. Mey.	6	Organik Sebze	2			Bal	42
Haşhaş	2	Kiraz	5	Mantar	2			İç Su Ürün. Yet.	7
Ayçiçeği	2	Elma	4	Havuç	2			Deniz Ürün. Yet.	3
Yağlı Toh. Bit.	3	Organik Fındık	4	Domates	1			Alabalık Yet.	2
Yonca	1	Fındık	3	Lahana	1			Koza	1
Yem bitkileri	1	Zeytin	3	Karnabahar	1				
Tıbbi*	1	Muz	3						
		Meyve Fidanı	5						
		Diğer	14						
Toplam	49	Toplam	104	Toplam	51	Toplam	6	Toplam	212

*: Tıbbi ve Kokulu Baharat Bitkileri

** : Üzümsü Meyveler 2, Şeftali 2, Nar 2, Ceviz 2, Meyve ve Asma Fidanı 1, Böğürtlen 1, Yumuşak Çek. Mey. 1, Organik Muz 1, Erik 1, Kayısı 1.

Çizelge 2. Türkiye’deki Tescilli Su Ürünleri Yetiştiricileri Birlikler

İl	İlçe	Birlik Adı	Tescil Tarihi	Tescil No	Ortak Sayısı
İç su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Birlikleri					
Antalya	İl Bazında	İç Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Birlikleri	05.04.2007	371	16
Artvin	İl Bazında	İç Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Birlikleri	11.05.2007	391	19
Burdur	İl Bazında	İç Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Birlikleri	28.06.2007	423	16
Isparta	İl Bazında	İç Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Birlikleri	26.04.2007	384	22
Muğla	İl Bazında	İç Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Birlikleri	30.05.2006	405	19
Rize	İl Bazında	İç Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Birlikleri	04.12.2006	304	17
Trabzon	İl Bazında	İç Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Birlikleri	25.04.2006	200	21
Su Ürünleri Yetiştiricileri Birliği					
İzmir	Merkez	Su Ürünleri Yetiştiricileri Birliği	22.06.2005	48	19
Muğla	Bodrum	Su Ürünleri Yetiştiricileri Birliği	07.09.2005	78	16
Muğla	Milas	Su Ürünleri Yetiştiricileri Birliği	14.02.2006	137	17
Alabalık Üretici Birliği					
Denizli	Çameli	Alabalık Üreticileri Birliği	27.05.2005	35	16
Muğla	Merkez	Alabalık Üreticileri Birliği	07.09.2005	77	16

Üretici birliği kanunu çıktıktan sonra ilk kurulan su ürünleri üretici birliği 27.05.2009 tarihinde 16 ortaklı Denizli-Çameli’nde ilçe bazında kurulan Alabalık Üreticileri Birliği iken bilinen tescilli ve en son kurulan su ürünleri üretici birliği il bazında kurulan Burdur İç Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Birliğidir. Çizelge 2’den de görüleceği gibi Ülkemizde bilinen tescilli 12 adet su ürünleri yetiştiricileri birliği var iken yeni kurulanlarla beraber bu sayı bugün itibarıyla 19’a yükselmiştir (Anonim, 2009b).

Mevcut 12 üretici birliğinin ortak sayısı 16 ile 22 kişi arasında değişmekte olup, bu sayıların bir örgüt için çok küçük olduğu açıktır. Üretici birliklerinin toplam ortak sayısı ise 214’tür. Bu değer su ürünleri kooperatiflerinin 28476 olan ortak sayısına göre oldukça küçük görülmektedir.

Su ürünleri alanında kurulan üretici birlikleri incelendiğinde, bu örgütlerin tamamının yetiştiricilik alanında kurulduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni, bu alanda faaliyet gösteren işletmelerin daha önce herhangi bir şekilde örgütlenmemiş olmaları olarak belirtilebilir. Burada üretici sayısının az olması nedeniyle de kolaylıkla bir araya gelinip kuruluşun tamamlanmasının da önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Su ürünleri sektöründe yer alan yetiştiricilerin su ürünleri kooperatiflerini değil de üretici birliklerini seçmelerinin nedenleri;

- Kooperatiflerin genellikle deniz balıkçılığı (avcılık) konusunda faaliyet göstermeleri,
- Kooperatiflerin pazarlama, kredi temini, ucuz girdi temini, ortakları adına kefalette bulunmak, taşınır ve taşınmaz mallar edinmek, eğitim hizmeti vermek gibi konulardaki yetersizliği,
- Özellikle bürokratik sorunlarda üretici birliklerinin daha başarılı görülmesi,
- Kooperatifçilikte her üye eşit haklara sahip olduğundan ve küçük üreticilerin sayısının fazlalığı nedeniyle çoğunlukla kooperatif yöneticilerinin küçük üreticilerden olması,

- Su ürünleri yetiştiriciliği yapan işletme sahiplerinin genellikle büyük işletmeler olması,
- Bazı bölgelerde su ürünleri kooperatifinin olmaması,
- Üreticilerin birlik ve kooperatif hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları nedeniyle aradaki farkı algılayamamaları,
- Üreticilerin kooperatife üye iken üretici birliğine de üye olabilmeleri, olarak belirlenmiştir.

Hem üreticiler hem de kanun yapımcılar bilmektedir ki; balıkçılıkta ilk halkadan son tüketim halkasına dek tüm hizmetler üretici örgütleri bünyesinde tutulduğunda elde edilen katma değerlerin organizasyonlar içinde kalabilecek ve bu da balıkçıya yansiyabilecektir. Ancak halen Ülkemizdeki balıkçılar, kendilerinden beklenen örgütlenme hareketindeki ivmeyi gösterememiş, var olan birçok üretici organizasyonu da kuruluş amaçlarını gerçekleştirememiştir. Buna göre, tüm üretici birliklerinde olduğu gibi, su ürünleri üretici birliklerinin de başarıya ulaşabilmeleri büyük oranda; üyelerin aidatlarını zamanında ve tam olarak ödemelerine, birliklerin yetkilerinin artırılmasına ve üyelerin düzenli eğitime tabi tutulmasına bağlıdır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bugün gelinen noktada; tarım kesiminde üreticilere kredi temini ile çeşitli hizmetleri götürmek ve üretimlerini değerlendirmek, pazarlamak amacıyla kurulan tarım kooperatifleri, üretici birlikleri gibi organizasyonların yeterince etkin olmadıkları bilinmektedir. Öte yandan, kooperatifler ve üretici birlikleri gibi üretici örgütlerinin, ülkemizin modern tarımının inşasında vazgeçilmez kurumlar olduğu da bir gerçektir.

Nitekim Türkiye’de tarımsal yapı incelendiğinde işletmelerin büyük çoğunluğunun küçük işletmeler olduğu ve küçük işletmelere sahip üreticilerin girdi, finansman ve teknoloji kullanımının yeterli olmaması nedeniyle arzu edilen verimi

sağlayamadıkları gözlenmektedir. Bu nedenle, geniş bir tabanı kapsayan ve sosyo-ekonomik yönden önemli işlevleri olan örgütlenmelerin ülkemiz tarım sektörünün dolayısıyla su ürünleri sektörünün de gelişmesinde ve kalkınmasında etkili kurumlar olduğu yadsınmamaktadır.

Ancak, yapılan araştırmalara göre, yanlış planlama, haksız rekabet, destekleme ve teşviklerin doğru kullanılmaması, teşviklerin yetersizliği, eğitim eksikliği ile beraber hareket edememe, balıkçı örgütlerinin halen önemli sorunları arasında yer almaktadır. Pazar şartlarına direnemeyen üreticiler, ürünlerini kısa zamanda satabilmek için, düşük fiyata pazarlamak zorunda kalmaktadırlar. Üretici- tüketici arasındaki pazarlama kanalında aracı kademelerin çok olması ise, gelirin önemli bir kısmının araçlarda kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum ise, üreticinin girişimcilik yönünü olumsuz etkilemektedir.

Tüm bunlara ve globalleşmeye karşı üretici örgütlenmelerinin avantajlı olduğu durumlar da söz konusudur. Örneğin üretici birliklerinin sahip oldukları yerel özellikler, diğer işletmelere karşı üyelerini üstün kılmaktadır. Bir diğer avantajlı durum ise üretici organizasyonlarında yönetim anlayışının katılımcılık olgusu nedeniyle daha kolay uygulanabilirliğidir. Böylece merkezi yönetimden daha çok bireylerin öne çıkmasıyla kaynakların daha etkin kullanımı söz konusu olmaktadır. Bu tip örgütler aynı zamanda ekonomide ve sosyal alanda sosyo-ekonomik arabulucu olarak görev yapmaktadırlar.

Ancak yasalastırılmada yapılan hatalar, Ülkemizin zaten sorunlu ve karmaşık olan tarım sektöründe, üreticilerin ekonomik örgütlenmesini daha karmaşık hale getirmiş ve tarım kooperatifleri ile üretici birliklerinin birbirleriyle gereksiz rekabetine neden olmuştur. Üstelik, üretici birlikleri AB ülkelerindeki üretici örgütlerine benzemediğinden, AB'nin fonlarından yararlanma olasılığı da azalmıştır. Oysa bilindiği üzere üretici organizasyonlarının mali açıdan çok güçlü olması gerekir.

Yaşanan tüm bu gelişmelere göre sonuç olarak şunlar söylenebilir:

- Üretici birlikleri yasası çıkarılmadan önce ülkemizin tarım politikalarının amaçları ve araçları ile tarım sektörünün kurumsal yapısının yeniden yapılandırılmasında önerilecek örgüt çeşitlerinin çok iyi saptanması gerekir.
- Tarımda kurumsal yapıyı geliştirmeye yönelik yasal düzenlemeler yapılırken, AB ülkeleri ile uyumun dikkate alınması büyük önem arz etmektedir.
- Üretici birlikleri ile ilgili olarak ayrı ayrı kanunların çıkarılması yerine, bunların kuruluş ve işleyişleri ile ilgili tek bir çerçeve kanun çıkarılması daha uygun olacaktır.
- Tarıma hizmet veren kamu kurumları olabildiğince tek bir bakanlık altında toplanmalıdır.
- Tarımda teknolojiyi geliştirmek, verimliliği ve kaliteyi yükseltmek ve standartlara uygun üretim yapabilmek için, yasalar hazırlanırken merkezîyetçi anlayış terk edilip Üretici-Üretici örgütleri, Sanayici, Devlet ve Üniversiteler ile işbirliğine gidilmesi daha yararlı olacaktır.

Kaynaklar

- Anonim, 2009a. Antalya İhracatçı Birlikleri WEB Sitesi, Erişim tarihi: 05.06.2009, <http://www.aib.gov.tr/proje/ureticiorgut.pdf>
- Anonim, 2009b. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bilgisayar kayıtları
- Anonim, 2009c. T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü WEB Sitesi, Erişim tarihi: 30.06.2009, www.tedgem.gov.tr
- Anonim, 2008. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Mayıs, 2008.
- Anonim, 2005a. 25702 Sayılı 16.Ocak.2005 Tarihli Resmi Gazete. Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluş Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik.
- Anonim, 2005b. Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik Teşvik ve Desteklemeler. T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü. YAYÇEP Yayınları, Ankara.
- Anonim, 2004. 25514 Sayılı, 6 Temmuz 2004 Tarihli Resmi Gazete. "Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu, Kanun No: 5200, Kabul Tarihi: 29.06.2004".
- Albayrak, M. ve Güneş E., 2006. Avrupa Birliği'nde Üretici Organizasyonlarına Yönelik Mali Yardımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. 13-15 Eylül 2006, VII Tarım Ekonomisi Kongresi, Antalya.

- Franquesa, R., 2004. Fishermen Guilds in Spain (Cofradias): Economic Role and Structural Changes. IFFET 2004 Japan Proceedings.
- İnan, H., 2008. Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2008-73, İstanbul, 2008.
- Koç, H. 2006. Türkiye’de Kooperatifçiliğin Temel Sorunları. Gazi Üniversitesi kooperatifçilik Araştırma Uygulama Merkezi (KOOP-MER).
- Sayın, B. ve Sayın, C., 2004. Türkiye’de Tarımsal üretici örgütlenmesi, AB’ne Uyum hazırlıkları tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi kongresi, 16-18 Eylül, Tokat.
- Ünal, V. ve Yercan, M., 2006. Türkiye’de Su Ürünleri Kooperatifleri ve Balıkçılar İçin Önemi. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi, 23 (1-2): 221-227.
- Yıldırım, A.E., 2004. “Yasa Uyumsuzluk Getirecek”. Dünya Gazetesi. 1 Haziran 2004.
- Yılmaz, İ., Yılmaz, S. ve Aydoğmuş, F., 2008a. Turkish Farmer Organizations Dilemma in The Fresh Produce Industry VII AIEA2 (Congress organized together with Legacoop-agroalimentare), Confcooperative-Fedagri, UNCI-Ascat, AGCI-Agrital, Bologna-İtaly, May 28-30, 2008.
- Yılmaz, S., Akay, Ş. A. ve Gümüş, E., 2008b. Fisheries Sector in Turkish Economy Marketing of Fisheries Product. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 21 (2): 145-153.